

Ks. Jan Zimny, *Współczesny model autorytetu nauczyciela*, Sandomierz 2006, ss. 528.

Każdy człowiek – zarówno młody, jak i dorośli – potrzebuje kogoś, kto mógłby stać się dla niego wzorem do naśladowania, kto swoim postępowaniem i życiem dawałaby dobry przykład. Zainteresowanie pojęciem autorytetu jest widoczne wśród naukowców na przestrzeni wielu lat. Także obecnie zauważa się aktualność tej tematyki, co wynika ze zmieniających się warunków życia. Zainteresowanie się uwarunkowaniami autorytetu zmierza do rozwoju zawodowego nauczyciela, a także do zwiększenia skuteczności jego pracy dydaktyczno-wychowawczej. Nauczyciel nabiera umiejętności radzenia sobie z problemami oraz wyzwaniem czekającymi na niego w szkole.

Współczesny model autorytetu nauczyciela to książka ukierunkowana na poszukiwanie odpowiedzi na pytanie: jaki obecnie powinien być autorytet nauczyciela, aby był to model skuteczny? Autor książki, urodzony w 1952 r. w Bojanowie, ukończył studia filozoficzno-teologiczne w WSD w Przemyślu. W latach 1987-1991 odbył specjalistyczne studia na Wydziale Teologicznym KUL, uwieńczony w 1991 r. doktorem z katechetyki na temat: „Duszpasterstwo katechetyczne w szkole średniej diecezji przemyskiej w okresie międzywojennym”. Interesuje go problematyka autorytetu zarówno ze względu na swoją pracę katechetyczną, jak również dlatego, że – jak sam mówi – „jako kapłan wzrastał w duchu pontyfikatu największego autorytetu ludzkiego, jakim był Sługa Boży Jan Paweł II”

Książka składa się z dwóch części. Pierwsza część, zatytułowana „Aktualny obraz autorytetu nauczyciela”, zawiera trzy rozdziały. W pierwszym rozdziale J. Zimny ukazuje problem obecności autorytetu nauczyciela w dokumentach oświatowych i współczesnej literaturze. Ponadto przedstawia stan badań nad autorytetem nauczyciela w wybranych krajach Europy: Polsce, Słowacji, Ukrainie, Rosji, Białorusi i Węgrzech. W świetle przedstawionego materiału w sprawie podstaw prawnych edukacji w polityce oświatowej UE autor zauważa, że nie ma generalnych unormowań dotyczących jednolitego systemu oświaty. Jednakże program działania organów unijnych w omawianej tematyce sprzyja podejmowaniu nauki na wybranych uczelniach Wspólnoty, w duchu integracji europejskiej respektującej uwarunkowania i tradycje poszczególnych państw członkowskich. Stan badań nad autorytetem nauczyciela w Polsce jest w fazie początkowej. Wiele z nich stanowi tylko teoretyczną refleksję. Zdaniem autora należałoby podjąć działania inspirujące do rozpoczęcia badań empirycznych w tym zakresie oraz dokonać uporządkowania teorii dotyczącej autorytetu, ukazując pojęcie, rodzaje, rolę i czynniki kształtujące autorytet nauczyciela, a także to, jak jest on pojmowany.

W rozdziale drugim pt. „Autorytet we współczesnej literaturze Polskiej” przedstawiona została różnorodność pojęć autorytetu, rodzaje autorytetu oraz to, jaka jest jego rola. Omówione są tu również czynniki kształtujące autorytet oraz etapy kształtowania się autorytetu w świadomości młodzieży. Według autora autorytet

należy postrzegać w świetle teorii personalizmu, który jest rozumiany jako „system intelektualny badający, interpretujący, a także przedkładający na odpowiednią praktykę wszelką rzeczywistość z punktu fenomenu osoby ludzkiej” (s. 65). Najprościej ujmując, autorytet osobowy jest wzorem, przykładem i osobą wpływową. Dla uczniów autorytet to znana postać (np. Jan Paweł II), ulubiony bohater literacki, matka lub ojciec. Są też tacy, którzy nie mają swojego autorytetu. Jeśli chodzi o rodzaje autorytetu, to za J. Bystroniem autor wyróżnia: autorytet instytucji (instytucjonalny), autorytet osoby (osobowy) i autorytet tradycji. Istotnymi elementami każdego z tych autorytetów są zaufanie i wpływ. Bożena Marcińczyk wymienia autorytet własny i cudzy, autorytet nieformalny, który stanowi źródło wzorców, a także autorytet zewnętrzny – ujarzmiający, fałszywy – i wewnętrzny – wyzwalający, prawdziwy, rzeczywisty. Autorytet idei to autorytet wartości, dobra i prawdy, niezależny od osoby, która je wygłasza lub realizuje. Mieczysław Lejman wymienia dodatkowo autorytet: intelektualny, odnoszący się do wiedzy i specjalności zawodowej nauczyciela, i moralny – dotyczący norm i zasad postępowania wychowawczego wobec uczniów. I. Jazurkiewicz wyróżnia autorytet jednostronny – nauczyciel zostaje uznany za autorytet w określonej dziedzinie – i autorytet wielostronny – nauczyciel jest autorytetem w wielu dziedzinach jednocześnie. Jest też autorytet-prestiż, gdzie uczeń uznaje ważność i znaczenie zachowań nauczyciela; autorytet-model (uczeń uznaje ważność i znaczenie zachowań nauczyciela i przyjmuje je jako model własnego postępowania); autorytet-wzór; oparty na nagrodach i karach; autorytet oparty na fachowości i zaufaniu; autorytet biernego posłuszeństwa; autorytet ogólnospołecznego interesu; autorytet racjonalny; autorytet epistemiczny i autorytet deontyczny – czyli autorytet szefa (s. 89-90).

Wymienione rodzaje autorytetu nie występują w czystej postaci, pisze J. Zimny, najczęściej wzajemnie się uzupełniają. Należy umożliwiać ujawnianie się autorytetów w procesie wychowania młodzieży. Z pedagogicznego punktu widzenia najbardziej wskazany i pożądaný jest autorytet wyzwalający i wewnętrzny, obdarzony nazwą autorytetu prawdziwego, ponieważ odznacza się dwustronną interakcją. Jako źródła autorytetu autor wymienia Boga, jako Wszechmocnego i Świętego, jako Głowę wspólnoty Kościoła. Wśród cech warunkujących kształtowanie autorytetu nauczyciela autor wymienia: umiejętność jasnego tłumaczenia i precyzyjnego przekazywania treści, inteligencję, dojrzałość emocjonalną, poczucie odpowiedzialności, sprawiedliwość, obiektywizm, bezstronność, entuzjazm do pracy, zaangażowanie, pasję nauczycielską, motywację do pracy, łagodność, cierpliwość, zdyscyplinowanie, umiejętności organizacyjne, dobry wygląd zewnętrzny, kulturę osobistą, umiejętność słuchania, poczucie humoru, otwartość poznawczą i emocjonalną oraz empatię i umiejętność korzystania z informacji na swój temat. Autorytet jako dobrowolne „podporządkowanie się” ma charakter długotrwałego procesu, mającego cztery fazy: bezpieczeństwa, heteronomii, równowagi i autonomii. Nauczyciel z autorytetem – jak pisze autor – powinien być otwarty, szczery, skutecznie nauczać, pomagać słabszym oraz dbać o zdolnych. Skala wymagań i oczekiwań jest długa, gdyż autorytet odgrywał i odgrywa ważną rolę.

Rozdział trzeci – „Istotne elementy konstytuujące autorytet nauczyciela” – jest rozdziałem metodologicznym. Opisano w nim cel i przebieg badań, problemy i hipotezy badawcze, metody i techniki badań, obszar badań i charakterystykę respon-

dentów, a także organizację badań, sposób opracowania wyników, zmienne i wskaźniki. Autor postawił cel: jaki jest dziś oczekiwany model autorytetu? Jakie musi spełniać kryteria, czym ma się charakteryzować, aby był możliwy do zbudowania oraz realizowania w codziennym życiu i zaspokajał oczekiwania ludzi młodych? Jako pierwszy element kształtujący autorytet nauczyciela autor wymienia godność. Mając godność osoby ludzkiej, nauczyciel powinien wychowywać uczniów do tej godności, z zachowaniem wszelkich praw i zasad każdego wychowanka. Ważnym elementem strukturalnym osoby ludzkiej jest także miłość, odwaga i dobroć. Miłość – jako dawanie siebie – nie jest wyrzekaniem się swej osobowości dla drugiego człowieka, dla ucznia. Rolą wychowawcy jest uczyć miłości i pomóc młodemu człowiekowi dotknąć jej swoim życiem. Miłość wychowawcza jest miłością bezinteresowną, z którą wiąże się dobroć i odwaga. Wartości te tworzą całość w dziele wychowania i w obrazie autorytetu. Są to nieodzowne czynniki polskiego wychowania – pisze autor. Istotnym elementem struktury osobowości nauczyciela – wychowawcy mającego autorytet – jest prawda. Autor przywołuje słowa Księdza Prymasa Stefana Wyszyńskiego, który w 1951 r., przemawiając do rodziców i nauczycieli, powiedział „wychowanie jest możliwe tylko w prawdzie, która wyzwala i rodzi miłość i pokój” (s. 148). Do kolejnych dóbr ludzkiej osobowości należą: wolność, odpowiedzialność i rozumność. Wolność jest związana z dokonywaniem świadomych wyborów, wolnych od nacisków. Człowiek wolny musi być zdyscyplinowany – podkreśla autor. Wielkim wyzwaniem jest wychowanie młodych ludzi do wolności. Jeśli chodzi o odpowiedzialność, to jest to przede wszystkim odpowiedzialność za własny rozwój intelektualny. Nauczyciel powinien mieć zdolność autorefleksji oraz trafnego odróżniania prawdy od fałszu. Ważna jest również odpowiedzialność: w sferze moralnej – kierowanie się wrażliwym sumieniem; w sferze emocjonalnej – zdystansowanie się do niekontrolowanych, impulsywnych zachowań; za rozwój kultury duchowej – pamięć o własnej godności i pogłębianiu harmonii osobowej; w sferze społeczno-zawodowej – zaangażowanie się w sprawy społeczne, otwartość na innych. Odpowiedzialność jest istotnym elementem w pracy nauczyciela, w budowaniu relacji personalnej pomiędzy uczniami a nauczycielami w środowisku szkolnym, ale też poza jego obszarem. Także rozumność jest ważnym elementem struktury osobowości nauczyciela – pisze autor i podkreśla, że rozum, religia i miłość to najbardziej znana kwintesencja stylu wychowania nauczyciela z autorytetem. Obecnie być wychowawcą oznacza dokonać życiowego wyboru, godnego uznania i pomocy ze strony tych, którzy sprawują władzę we wspólnotach kościelnych i cywilnych.

Cześć druga książki, zatytułowana „Oczekiwany model autorytetu nauczyciela”, zawiera rozdział czwarty, piąty i szósty. Rozdział czwarty prezentuje badania przeprowadzone przez autora książki, którymi objęto grupę 422 uczniów i 288 nauczycieli. Celem podjętych badań i analiz było z jednej strony przedstawienie na podstawie dotychczasowej literatury wiedzy na temat autorytetu, w tym autorytetu nauczyciela, jego rodzajów, a z drugiej strony – ukazanie jego potrzeby w procesie pedagogii. Przedmiotem badań było zaś poznanie zdania nauczycieli i uczniów na temat autorytetu nauczyciela, jego przedmiotu, cech, znaczenia i treści. Ponadto badania miały wskazać, jaki kierunek działań należy podjąć, aby wychowanek miał nauczyciela cieszącego się autorytetem. Zasadniczym problemem opracowania była kwestia autorytetu nauczyciela w rozumieniu zarówno uczniów, jak i nauczycieli.

Autor postawił pytanie: czy i w jakim stopniu funkcjonuje autorytet nauczyciela w polskich szkołach, a szczególnie na terenie diecezji sandomierskiej. Czy ten autorytet spełnia oczekiwania młodzieży?

Rozdział piąty, zatytułowany „Obraz autorytetu w opinii respondentów”, ukazuje rozumienie pojęcia autorytetu zarówno przez uczniów, jak i nauczycieli oraz elementy składające się na pojęcie autorytetu. Ważnym zagadnieniem są wysiłki pedagogów, wychowawców i nauczycieli zmierzające do budowania własnego autorytetu. W dalszej części rozdziału autor przedstawił zagadnienie autorytetu nauczyciela nie tylko wobec uczniów, ale również wobec własnego „gremium pedagogicznego” i swojej rodziny. Zarówno nauczyciele, jak i uczniowie rozumieją znaczenie roli szkoły w życiu młodego człowieka. Szkoła postrzegana jest raczej pozytywnie, choć w kwestiach zasadniczych swą nadzieję uczniowie pokładają w rodzicach. Nie mają oni zaufania do nauczyciela w sprawach dotyczących ich życia prywatnego. Istnieje zatem – zdaniem autora – potrzeba zmiany relacji pomiędzy uczniami a wychowawcami oraz przebudowy dotychczasowego modelu autorytetu nauczyciela, by mógł spełniać oczekiwania uczniów i być skutecznym w procesie wychowania młodego pokolenia. To nie pozycja społeczna czy zajmowane stanowisko decydują o autorytecie, lecz cechy osobowościowe – także wartości, którymi żyje dana osoba. Autor książki proponuje nowy model autorytetu – oparty na wartościach chrześcijańskich.

Ostatni, szósty rozdział, pt. „Struktura nowego modelu autorytetu nauczyciela”, zawiera główne cechy autorytetu nauczyciela wynikające z badań. Na pierwszym miejscu należy postrzegać nauczyciela jako świadka wartości, następnie jako człowieka dialogu i obdarowującego miłością. Ważnym elementem jest ukazanie godności wychowanka i uszanowanie jej przez nauczycieli. Model współczesnego autorytetu nauczyciela zostaje nazwany – **inspiranderem**. To ktoś, kto inspiruje, pełni funkcję motywującą oraz aktywizującą, ktoś godny zaufania i zapatrzony w Boga.

Książkę kończy krótkie streszczenie, w którym autor nadmienia, czego dotyczą poszczególne rozdziały pracy. Lektura zawiera bogatą bibliografię, zarówno krajową, jak i zagraniczną, wśród której znalazły się liczne źródła i opracowania z pedagogiki, teologii, psychologii, kulturoznawstwa, aksjologii, antropologii, zarządzania, etyki, historii oświaty i politologii. Istota autorytetu została zatem omówiona w sposób interdyscyplinarny. Autor właściwie uargumentował swoje stanowisko w sprawie autorytetu. Badania, jakie przeprowadził J. Zimny, zostały poprawnie zinterpretowane. Struktura pracy jest spójna i logiczna. Temat podjęty przez autora jest aktualny z powodu coraz częstszych sytuacji świadczących o kryzysie nauczyciela jako autorytetu, o lekceważeniu nauczycieli i o traktowaniu ich jako wrogów.

Wnioski płynące z zaprezentowanej książki powinny zainteresować nie tylko nauczycieli lub katechetów, ale również rodziców, którzy jako pierwsi stają się nauczycielami dla swoich dzieci. Badania przeprowadzone przez autora pracy zachęcają do tego, aby poszerzyć krąg badanych o rodziców uczniów. Wzmocniłoby to argumenty opowiadające się za nowym, proponowanym przez autora modelem autorytetu nauczyciela – inspirandera, który w dobie zmieniających się czasów byłby – jak pisze autor – „znakiem nadziei dla młodego pokolenia”

Ewelina Flader
doktorantka Wydziału Nauk Społecznych KUL